

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Daniel Backenroth

Quaestiones perpetuae

Permanentta straffdomstolar i den romerska republiken och principatet

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christian Häthén

Termin för examen: HT2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
TIDSLINJE	3
ÖVERSÄTTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte	5
1.2 Frågeställningar	6
1.3 Material och metod	6
1.4 Avgränsningar	6
1.5 Begreppet brott	7
1.6 Disposition	7
BAKGRUND	8
2 DEN ROMERSKA STRAFFRÄTTENS GRUNDER	10
2.1 De tolv tavlornas lag	10
2.2 Rättskällor	11
2.2.1 Historiska källskrifter	11
2.2.2 Leges och plebiscita	12
2.2.3 Edicta magistratum	13
2.2.4 Senatusconsulta	14
2.2.5 Constitutiones principis	15
2.2.6 Responsa prudentium	16
2.3 Brottmålsdomstolarna före quaestiones perpetuae	18
3 QUAESTIONES PERPETUAE	20
3.1 Quaestiones perpetuae införs	20
3.2 Rättegångsförfarandet i quaestiones perpetuae	21
3.2.1 Väckande av åtal	21
3.2.2 Domstolens sammansättning	22
3.2.3 Bevisregler	23
3.2.4 Domstolens beslutsfattande	24

3.3	De olika quaestiones	25
3.3.1	Quaestio de repetundis	25
3.3.2	Quaestio de ambitu	26
3.3.3	Quaestio peculatus	26
3.3.4	Quaestio maiestatis	27
3.3.5	Quaestio de iniuriis	27
3.3.6	Quaestio de sicariis et veneficis	28
3.3.7	Quaestio de falsis	28
3.3.8	Quaestio de sodaliciis	29
3.3.9	Quaestio de vi	29
3.3.10	Quaestio de adulteriis	30
3.3.11	Quaestio de peregrinis	31
3.3.12	Quaestio de annona	31
3.4	Avvecklingen av quaestiones perpetuae	32
3.4.1	Cognitiones extra ordinem	32
3.4.2	Senatens och kejsarens straffrättsliga jurisdiktion	34
4	ANALYS	36
4.1	Hur uppstod quaestiones perpetuae?	36
4.2	Vilka quaestiones känner vi till?	36
4.3	Vilka karaktärsdrag utmärkte processen i dem?	37
4.4	Vad ledde till deras minskade betydelse?	38
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	40

Summary

This essay concerns the permanent criminal courts of the Roman Republic and the Principate known as the *quaestiones perpetuae*. After a basic introduction to the roman penal law follows a description of how the *quaestiones perpetuae* came to be, who the individual courts were and how they functioned, and finally what became of them.

In Rome there had, previous to the creation of the *quaestiones*, existed other criminal courts, however they were of a more spontaneous nature. From a western perspective, the *quaestiones* may be regarded as the beginning of a long tradition of criminal courts which were not established *ad hoc* to deal with specific cases, and where the people was represented through the use of a jury, and where the process was accusatorial as well.

Owing to the establishment of the *cognitio extraordinaria*, which was vastly superior to the *quaestiones* from an administrative point of view, the *quaestiones perpetuae* came to be replaced entirely by this new institution under the Principate.

Sammanfattning

Detta arbete behandlar den romerska republikens och principatets permanenta straffdomstolar *quaestiones perpetuae*. Efter en översiktlig introduktion till den romerska straffrätten beskrivs hur *quaestiones perpetuae* skapades, vilka de var, hur processen i dem gick till och vad som hände med dem.

Tidigare hade det i Rom funnits olika föregångare till dessa domstolar som upprättades för att utreda och döma i straffrättsliga mål. Ur västerländskt perspektiv kan *quaestiones perpetuae* betraktas som början på en lång tradition brottmålsdomstolar som inte etablerades *ad hoc* för enskilda fall, där folket genom juryn var representerat och som använde sig av en ackusatorisk process.

På grund av uppkomsten av *cognitio extraordinaria*, som var överlägsen ur administrativ synpunkt, kom *quaestiones* att med tiden helt ersättas av denna nya ordning.

Tidslinje

f.Kr.	
753	Året då Rom anses ha grundats.
509	Rom blir en republik. ¹
449	De tolv tavlornas lag skapas.
287	<i>Lex Hortensia.</i> <i>Lex Aquilia.</i>
149	Första <i>quaestio perpetua, quaestio de repetundis (quaestio repetundarum)</i> införs genom <i>lex Calpurnia de repetundis</i> .
103	<i>Lex Appuleia.</i>
92	Sulla blir diktator.
70	<i>Lex Plautia de vi.</i>
63	Cicero blir konsul.
59	Julius Caesar blir konsul.
55	<i>Lex Pompeia de parricidiis.</i>
44	Caesar mördas.
27	Principatets början. Octavianus blir kejsare och tar sig namnet Augustus.
18	<i>Lex Iulia de annonae.</i>
17/18	<i>Lex Iulia de adulteriis coercendis.</i>
e.Kr.	
193- 235	Severusdynastin. De sista spåren av en kvarvarande <i>quaestio perpetua</i> , en <i>quaestio de adulteriis</i> .
284	Principatet upphör och ersätts av dominatet.

2

¹ Polybius 3.22.

² Gaius, Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius, with a Translation and Commentary by the late Edward Poste, M.A. Fourth edition, revised and enlarged by E.A. Whittuck, M.A. B.C.L., with an historical introduction by A.H.J. Greenidge, D.Litt. (Oxford: Clarendon Press, 1904), s. vii.

Översättningar

Adulterium: Äktenskapsbrott.

Ambitus: Otillbörlig påverkan på omröstning.

Annona: Skörd (från jordbruk).

Cognitio: Utredning, undersökning.

Collegium pontificum: Pontifikatkollegiet, särskilt prästkollegium i Rom.

Comitia: Folkförsamling.

Concilium plebis: Plebejernas folkförsamling/råd.

Dominatet: Det senare romerska kejsardömet.

Extra ordinem: Utanför (rätts-)ordningen.

Infamia: Vanära, förlust av ära.

Intercessio: Vetorätt.

Maiestas: Högmålsbrott.

Ordo iudiciorum: Rättsordningen.

Peregrinus: Utlänning.

Patria potestas: Fadersmakt.

Perpetuus –a –um: Permanent.

Praetor: Ämbetsman med ansvar för rättsskipningen. Närmast under konsulerna i rangordning.

Princeps: Överhuvud, ledare.

Principatet: Det tidiga romerska kejsardömet.

Quaestio: Domstol, kommitté, utskott, nämnd.

Quaestio perpetua (pl. *quaestiones perpetuae*): Permanent brottmålsdomstol.

Repetunda: Återbäring, restitution.

Sestertius –i: Typ av romerska mynt.

Sicarius: Lönnmördare.

Sodalicius: Sällskap.

Venificus: Giftig.

Vis: Våld.

1 Inledning

1.1 Syfte

Det finns förstås många olika tidsperioder och aspekter av den romerska rätten som är intressanta att undersöka. För egen del tycker jag att republikens sista tid och kejsardömets första år är av särskilt intresse då detta är en tid då det sker stora förändringar, inte bara för rättsväsendet utan för staten i övrigt: Sullas maktövertagande och reformer, Ciceros period som konsul, Julius Caesars tid som diktator, ändringen av statskicket från republik till kejsardöme under Augustus.

Det är vid denna tid vi finner de domstolar som kallades *quaestiones perpetuae*. Här ser vi något som tydligt påminner om moderna tiders brottmålsdomstolar, i synnerhet i länder som har någon form av jurysystem.

Min tidiga informationssökning har gett mig intrycket av att även om det finns en väldig mängd material som behandlar romersk rätt tillgängligt, förefaller de arbeten på området romersk straffrätt, som både erbjuder en tydlig och lättförståelig överblick över vilka *quaestiones* som fanns samt beskriver deras funktionssätt, vara begränsade till antalet. Med anledning härav kunde detta arbete tjäna till att uppnå ett detta syfte.

Syftet med detta examensarbete är därför att undersöka hur brottmålsprocessen i *quaestiones perpetuae* var utformad, varför den såg ut som den gjorde, vilka är de individuella *quaestiones* som vi känner till och deras fortbestånd under principatet. Jag kommer också sammanfatta den relevanta romerska rättshistoriska bakgrunden.

1.2 Frågeställningar

De frågor jag har som utgångspunkt är:

1. Hur uppstod *quaestiones perpetuae*?
2. Vilka *quaestiones* känner vi till?
3. Vilka karaktärsdrag utmärkte processen i dem?
4. Vad ledde till deras minskade betydelse?

1.3 Material och metod

Jag har i huvudsak använt mig av facklitteratur som behandlar romersk straffrätt. Av dessa har Strachan-Davidson, Kunkel samt Jolowicz och Nicholas använts i hög grad. Annan litteratur som innehåller hänvisningar till straffrätten i den romerska republiken har också varit till hjälp. Utöver det tryckta materialet har jag också tagit hjälp av universitetsdatabaser.

Den metod jag använt är den källkritiska metoden. Under arbetets gång har frågeställningarna utvecklats i takt med att jag fått en djupare förståelse för den romerska straffrätten. Huvudsakligen grundar sig arbetet på indirekta källor, i detta fall litterära historiebесkrivningar.

1.4 Avgränsningar

Detta arbete fokuserar på den tid då *quaestiones perpetuae* upprättades och verkade, vilket skedde vid slutet av den romerska republikens tid och i början av kejsardömet. Det finns inga bestämda årtal som brytpunkter, men slutpunkten i tid ligger nära Severusdynastins tid, då det framgår utifrån frånvaron av källmaterial att flertalet *quaestiones* successivt fallit ur bruk under principatet.

1.5 Begreppet brott

Med ordet brott avses idag vanligen en straffbelagd gärning. Straffrätten handlar i vårt rättssystem om rättsförhållandet mellan stat och individ, medan civilrätten handlar om rättsförhållandet mellan formellt likställda parter. Det ankommer på staten att kriminalisera handlingar, såväl som att utdöma straff och verkställa dessa.³

Större delen av det som vi idag betraktar som straffrätt, var i Rom del av civilrätten (*delictum*). Det fanns ingen tydlig uppdelning av straff- och civilrätt, utan denna distinktion är en produkt av senare tider. I detta arbete håller jag mig inte strikt till den moderna definitionen, utan en vidare innebörd av begreppet som motsvarar termen *delictum*, eftersom användning av den moderna innebörden på ett historiskt sammansatt begrepp vore dels anakronistiskt, dels onödigt komplicerat.

1.6 Disposition

Arbetet i dess helhet är uppdelat i tre delar.

Uppsatsen inleds med att läsaren förses med en bakgrund till ämnesvalet. Därefter följer en introduktion till den romerska straffrätten med en genomgång av dess rättskällor samt ett kortfattat avsnitt om straffdomstolarna före *quaestiones perpetuae*. Efter detta följer avsnittet som fokuserar på *quaestiones*. Deras uppkomst beskrivs och rättegången i dem förklaras. Sedan går de individuella domstolarna igenom i så stor detalj som källmaterialet tillåter. Deras avveckling diskuteras. Uppsatsens tredje del består av analysen vari frågeställningarna besvaras, vilket avslutar uppsatsen.

³ Asp, s. 16.

Bakgrund

När den sentida romerska republiken övergick till att vara ett kejsardöme hade denna republik funnits i nära på femhundra år. Dess rättssystem utseende under de sista åren var därmed det slutgiltiga resultatet av flera sekler av rättsutveckling. Det är under detta republikens slutskede som bland andra Marcus Tullius Cicero var verksam, och tack vare att många av hans verk har bevarats till eftervärlden, är han en viktig källa för att ge oss en inblick i hur den romerska rätten fungerade i praktiken.

Att valet föll på *quaestiones perpetuae* är därför ingen slump. Dess betydelsefulla arv, centrala funktion i den romerska straffrätten samt uppgiftens praktiska utförbarhet och potentiella nytta har avgjort valet att skriva om denna del av den romerska rätten.

Det är förstås inte så att man enbart kan skriva om *quaestiones perpetuae* utan att beröra den romerska straffrätten i övrigt. För att kunna besvara frågeställningarna måste *quaestiones perpetuae* sättas i ett sammanhang, där läsaren ges en försvarlig insikt i dåtidens samhälle och rättssystem. En översiktlig redogörelse för den romerska straffrättens grunder kommer därför att ges.

Under perioden i fråga ägnade sig dessvärre romerska jurister sig inte alls lika mycket åt straffrätt som åt privaträtt. Det är emellertid svårt att uttala sig med säkerhet eftersom det inte går att veta hur mycket källmaterial som under åren gått förlorat, men förutsatt att efterkommande inte favoriserat privaträtten beträffande vad som reproducerades och bevarades från antikens Rom så är romersk straffrätt ett relativt åsidosatt område.

För att komplettera bevarade lagar och bestämmelser från denna period kan man i Ciceros och Tacitus verk få en inblick i romerska straffrättsliga processer i praktiken. Det bör dock erinras om att eftersom dessa själva var aktiva i de processer de återger, måste deras partiskhet tas i beaktande.

De rättsfall som ansetts värda att skrivas ned och bevaras åt eftervärlden tenderar också att haft att göra med parter från de övre skikten i det romerska samhället.⁴

⁴ Bauman, s. 3.

2 Den romerska straffrättens grunder

2.1 De tolv tavlornas lag

De tolv tavlornas lag, eller XII-tavellagen, antogs 449 f.Kr. av senaten i den romerska republiken. XII-tavellagen betraktades av romarna som ursprunget till all offentlig- och privaträtt (*fons publici privatique iuris*). Lagen var en kodifiering av den gällande rätten för romerska medborgare (*ius civile*).⁵ Endast fragment av den ursprungliga texten finns dock bevarade, och dessa är inte original utan citeringar i andra verk.⁶ På grund av frånvaron av bevarade lagar och normer från perioden innan XII-tavellagen, är detta den äldsta romerska rätt som är känd för oss, även om lagen inte bevarats i sin helhet.⁷ Ett huvudsakligt syfte med denna kodifiering var att skydda enskilda från patriciers och andra makthavares maktmissbruk.⁸ Upphovsmännen till XII-tavellagen, *decemviri legibus scribundis*, fastställde därför inte i denna lag det politiska systemets styrelsesätt eller domstolarnas sammansättning.⁹

XII-tavellagen innehöll, utöver de civilrättsliga, också straffrättsliga regler. I XII-tavellagen fanns det inte en tydlig skiljelinje mellan civilrätt och straffrätt.¹⁰ När det kom till högförräderi, *perduellio*, kan vi dock notera att detta var en statlig angelägenhet som det också ankom på staten att bestraffa. Med tanke på brottets natur är det logiskt; brottet riktade sig ju direkt mot samhället och staten. Således torde den första straffbelagda

⁵ Kunkel, s. 24.

⁶ Kunkel, s. 23.

⁷ Tamm, s. 19.

⁸ Kunkel, s. 25.

⁹ Kunkel, s. 24.

¹⁰ Kunkel, s. 24.

handling, som enligt modern rättsvetenskaplig terminologi kan kallas brott, i den romerska rätten vara *perduellio*.¹¹

XII-tavellagen var en långtifrån allomfattande och uttömmande kodifiering av sedvanerätten och således var en stor del av rätten fortfarande oskriven och därigenom oklar. I de fall det rådde oenighet hur sedvanerätten skulle tillämpas, blev tolkningarna av *pontifici* avgörande.¹²

Det fanns dock en gräns för hur långt uppfinningsrika tolkningar av formuleringar och begrepp räckte. XII-tavellagen kom att stegvis ändras genom att man antog nya *leges* och ersatte gamla bestämmelser samt utökade lagens omfattning. En av de viktigaste av dessa var *lex Aquilia de damno iniuria dato*, även känd som *lex Aquilia*, genom vilket XII-tavellagens kasuistiska regler om skadestånd byttes ut.¹³

I allmänhet tycks dock romarna ha varit skeptiska till rättsutveckling genom lagstiftning, varför XII-tavellagen aldrig kom att i sin helhet upphävas och ersättas av en ny lag av liknande slag.¹⁴

2.2 Rättskällor

2.2.1 Historiska källskrifter

De romerska rättskällorna räknas upp av Cicero i *Topica*:

”Atque etiam definitiones aliae sunt partitionum aliae divisionum; partitionum, cum res ea quae proposita est quasi in membra discerpitur, ut si quis ius civile dicat id esse quod in legibus, senatus consultis, rebus iudicatis, iuris peritorum auctoritate, edictis magistratum, more, aequitate consistat.” – Cicero, *Topica* 5, 28.

¹¹ Kunkel, s. 27.

¹² Stein, s. 3.

¹³ Kunkel, s. 31.

¹⁴ Tamm, s. 22.

Cicero uppger här att den romerska statens rättskällor är lagar, senatsbeslut, rättspraxis, juristers *responsa*, edikt utfärdade av ämbetsmän, sedvänja samt billighet.¹⁵

I *Institutiones* av Gaius, skriven någon gång på 100-talet e.Kr., återfinns vi dessa rättskällor:

”Constant autem iura populi Romani ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, constitutionibus principum, edictis eorum qui ius edicendi habent, responsis prudentium.” – Gaius, *Institutiones*, 1, 2, 1.

Rättskällorna anges vara lag, plebisciter, senatsbeslut, kejsarliga dekret, edikt samt de rättslärdas *responsa*.¹⁶ Då Gaius författade sin lärobok under kejsartiden har kejsarliga beslut tillkommit bland rättskällorna. Till skillnad från Cicero har Gaius inte tagit med rättspraxis (*res iudicata*), sedvänja (*mos*) samt billighet (*aequitas*). Man bör dock hålla i åtanke att såsom advokat och retoriker hade Cicero ett annat förhållande till rättskällorna. Även om dessa tre rättskällor hade betydligt lägre dignitet än övriga, kan de fortfarande ha varit värdefulla att använda som argument inför en domstol. Gaius torde istället ha haft som mål att i sin lärobok ha en striktare hållning beträffande vilka rättskällor som kunde sägas vara juridiskt bindande.¹⁷

2.2.2 Leges och plebiscita

Lex, eller *populi scitum*, var lagar antagna av *comitia centuriata* eller *comitia tributa*. Lagförslagen kunde läggas fram av magistrater tillhörande senaten, såsom konsulerna eller praetorer. *Lex* var bindande för såväl plebejer som patricier.¹⁸

¹⁵ Tamm, s. 20.

¹⁶ Tamm, s. 21.

¹⁷ Tamm, s. 27.

¹⁸ Hunter, s. 60.

Plebiscitum var ett beslut fattat av plebejernas folkförsamling, *concilium plebis*. Ursprungligen hade den inte samma allmängiltighet som *leges* antagna av *comitia centuriata* eller *comitia tributa*, men genom en ändring av denna ordning, kom *plebiscita* att också bli bindande för såväl patricier som plebejer. Det är omtvistat exakt när detta skedde, men man vet med säkerhet att reformen var genomförd i och med ikraftträdandet av *lex Hortensia* (286 eller 287 f.Kr.).¹⁹ Därmed hade *plebiscita* fått status av *lex*.²⁰ I den sena romerska republikens tid fanns det därmed tre folkförsamlingar med samma lagstiftningskompetens.²¹

2.2.3 Edicta magistratum

Edicta magistratum var edikt utfärdade av högre magistrater, det vill säga folkvalda ämbetsmän. Baserat på edikten från magistrater med jurisdiktion, då i synnerhet *praetor urbanus* och *praetor peregrinus* (samt andra med behörighet att skipa rätt, såsom guvernörer i provinserna, *aediles* och *quaestores*) uppkom det som kallas *ius honorarium*, ungefär ämbetsmannarätten. *Ius honorarium* var åtskilt från *ius civile*, vilken bestod av lagstadgade regler och tolkningarna av dessa.

Papinianus²², *Definitiones* II:

”Ius autem civile est, quod ex legibus, plebis scitis, senatus consultis, decretis principum, auctoritate prudentium venit.

Ius praetorium est, quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam. quod et honorarium dicitur ad honorem praetorum sic nominatum.”²³

”Ius civile är den rätt, som kommer ur lagar, beslut av folkförsamlingar, senatsbeslut, kejsarens dekret och juristers auktoritet. Pretorsrätten är den rätt, som pretorerna har infört för att hjälpa eller utfylla eller ändra ius civile

¹⁹ Wolff, s. 10, Jolowicz, s. 25, Tamm, s. 22.

²⁰ Jolowicz, s. 87.

²¹ Jolowicz, s. 25.

²² Aemilius Papinianus, f. 142 e.Kr. d. 212 e.Kr.

²³ D. 1.1.7.

med hänsyn till det allmännas väl, den kallas även honorarium efter pretorns ära (honor)”²⁴

Den vedertagna proceduren var att tillträdande *praetor* varje år satte upp sitt edikt för allmänheten att ta del av. Även om denne teoretiskt hade rätt att publicera ett edikt helt efter eget gottfinnande, utvecklades seden att återpublicera sin föregångares edikt med de ändringar som den tillträdande önskade skulle gälla under hans ämbetsperiod.²⁵

Pretorns edikt, även om det utgjorde en rättskälla, innebar för den delen inte att pretorn formellt sett kunde ändra lagen. Vad han kunde göra genom ediktet var att deklarerera hur han avsåg att agera i olika situationer som föll under hans jurisdiktion. Avled till exempel en man, som inte hade några arvingar, kunde enligt *ius civile* vemsomhelst ta dennes ägodelar i sin besittning och bli ägare till egendomen. Pretorn kunde här besluta att i ett sådant läge skulle efterlevande maka anses vara i besittning av den avlidnes egendom. Situationer som denna, som inte noggrant reglerats av *ius civile*, kunde fyllas ut av *ius honorarium* för att uppnå det resultat som praetorn ansåg rättvist. Även om pretorn inte var en lagstiftare, kunde han på så vis påverka rättstillämpningen betydligt.²⁶

2.2.4 Senatusconsulta

Senatusconsulta var resolutioner antagna av senaten. De hade ursprungligen inte kraften av lag, utan var mera att betrakta som rekommendationer för magistrater att följa. De brukade ändå i allmänhet höras, även om de formellt inte blev gällande rätt förrän de inkorporerats i antingen ett edikt eller i en *lex*.²⁷ Under det första århundradet f.Kr. övertog emellertid senaten folkförsamlingarnas lagstiftningskompetens.²⁸ Samtidigt som senatens beslut kom att utgöra lag, minskade senatens oberoende från kejsaren

²⁴ Tamm, s. 25.

²⁵ Jolowicz, s. 98.

²⁶ Jolowicz, s. 99.

²⁷ Nicholas, s. 16.

²⁸ Tamm, s. 23.

successivt; senatens beslut tenderade att följa den ståndpunkt som kejsaren gett uttryck för i dennes tal till senaten (*oratio principis*).²⁹

2.2.5 Constitutiones principis

Antagandet av *lex de imperio Vespasiani*, under Vespasianus regim (69-79 e.Kr.) gav kejsaren en långtgående lagstiftningskompetens. Kejsarliga förordningar kom med tiden att ersätta de övriga rättskällorna. Ulpianus³⁰ sammanfattar kejsarens lagstiftningsmakt och dess ursprung enligt följande:

Ulpianus, *Institutiones* I:

”Quod principi placuit, legis habet vigorem: utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat.”³¹

”Vad kejsaren (princeps) behagar har kraft av lag; folket har nämligen till honom överfört hela sitt imperium och makt genom en *lex regia*, som är utfärdad om hans imperium.”³²

Constitutiones principis fanns i ett flertal olika former: *Edicta*, *mandata*, *decreta* och *rescripta*. I likhet med andra ämbetsmän med *imperium* kunde kejsaren utfärda edikt inom sitt rättskipningsområde, vilket i kejsarens fall var obegränsat. Ett exempel på kända kejsarliga *edicta* var *constitutio Antoniniana* (212 e.Kr.), vilket gav romerskt medborgarskap till samtliga fria personer med hemvist i Romarriket.³³

En annan form av *constitutio principis* med liknande allmänna karaktär som kejsarliga *edicta* var *mandata*. *Mandata* kan sägas ha varit instruktioner av

²⁹ Kunkel, s. 23.

³⁰ Domitius Ulpianus, f. 170 e.Kr. d. 228 e.Kr.

³¹ D. 1.3.4.1 pr.

³² Tamm, s. 24.

³³ Nicholas, s. 17-18.

förvaltningsrättslig karaktär riktade till lägre ämbetsmän exempelvis guvernörer över provinserna.³⁴

Vid sidan av dessa typer av kejsarliga förordningar av en mer generell natur fanns även *decreta* och *rescripta*, vilka var betydligt mer specifika.³⁵

Decreta, var rättegångsdomar i processer där kejsaren fungerade som domare. I överensstämmelse med Gaius, men till skillnad från Cicero, anger Nicholas att i Rom var tidigare domar varken juridiskt bindande eller vägledande.³⁶ Tamm å andra sidan anser att även om prejudikat kunde åberopas, var de inte bindande.³⁷ Så var det enligt densamme i allmänhet inte heller på kejsartiden, förutom i fallet med *decreta*; eftersom dessa befallningar kom från kejsaren, gav hans maktställning dessa beslut ett prejudikatvärde så högt att de var att betrakta som lag.³⁸

*Rescripta*³⁹ var yttranden, skriftliga svar på juridiska frågor som kunde ställas till kejsaren. Frågorna kunde komma från antingen ämbetsmän, ämbetsverk eller privatpersoner. Svaren var inte i sig domar i mål såsom *decreta* var, men de hade ändå rättsligt vägledande, för att inte säga bindande, egenskaper. Var det så att omständigheterna i ett mål var desamma som dem i ett frågesmål som kejsaren redan besvarat, skulle målet dömas i enlighet med kejsarens *rescripta*.⁴⁰

2.2.6 Responsa prudentium

I takt med att tiden gick från de tolv tavlornas lags ikraftträdande växte också behovet av rättsutveckling.⁴¹ Dessa problem löstes av de lagtolkningar, *interpretatio iuris*, som gjordes av *pontifices*, medlemmar av

³⁴ Nicholas, s. 18.

³⁵ Nicholas, s. 18.

³⁶ Nicholas, s. 18.

³⁷ Tamm, s. 27.

³⁸ Nicholas, s. 18.

³⁹ Ordagrant ”återskrivelser”.

⁴⁰ Nicholas, s. 18.

⁴¹ Jolowicz, s. 88.

pontifikatkollegiet, *collegium pontificum*. För att den gamla lagen skulle kunna lösa juridiska spörsmål valde man att tolka den på sätt som kunde uppnå detta, vilket innebar att man kunde uppnå de rättsliga reformer som efterfrågades, samtidigt som man inte behövde ändra lagens ordalydelse. Ett känt exempel är hur *patria potestas*, fadersmakten, kunde brytas, om fadern tre gånger frånhände sig kontrollen över sonen.⁴²

När vi har kommit fram till slutet av 300-talet f.Kr. hade *pontifices* inte längre kvar detta uppdrag. Lagtolkningarna kom istället att skötas av rättslärdade män, *iuris prudentes* eller *iuris consulti*.⁴³ Vid denna tid fanns det emellertid ingen akademisk utbildning i juridik; den som önskade skaffa sig rättsvetenskaplig kunskap var istället hänvisad till att studera på egen hand och förhoppningsvis hitta en mentor att vägledas av.⁴⁴ De var inte att betrakta som jurister till yrket, utan snarare lekmän vars juridiska arbete bara var en del i deras karriärer. Deras funktion var att vara rådgivare, inte sakförare.⁴⁵

Deras rådgivning användes i en mängd skilda situationer såsom formuleringen av en pretors edikt eller hur pretorn skulle tillämpa rätten i ett visst fall; en *iudex* kunde begära förslag om hur ett mål skulle genomföras och hur man skulle döma; privatpersoner kunde behöva hjälp med den språkliga utformningen av avtal, testamenten och liknande juridiska dokument.⁴⁶

Ius respondendi är en oklar aspekt av *responsa prudentium*. Denna rättsställning och betydelse i den sena republiken och i principatet är omtvistad. Under republikens tid saknades det reglering på området; en *iudex* kunde själv bestämma vilken vikt som skulle tillmätas ett *responsum*, vilket antagligen också berodde på den tillfrågade juristens anseende.

⁴² Kunkel, s. 30.

⁴³ Nicholas, s. 28, Jolowicz, s. 91.

⁴⁴ Nicholas, s. 32.

⁴⁵ Nicholas, s. 28-29.

⁴⁶ Nicholas, s. 29.

Juristen Pomponius, som var verksam under Hadrianus regeringstid, hävdade att kejsar Augustus gett vissa framstående jurister den särskilda förmånen att deras *responsa* fick kejsarlig auktoritet, en praxis som Augustus efterträdare skall ha fortsatt med.⁴⁷

Att dessa särskilda *responsa* därigenom fick juridiskt bindande kraft framstår som högst tvivelaktigt då Augustus i övrigt anses ha varit en konservativ kejsare, ovillig att göra genomgripande förändringar i rättssystemet. Förmodligen önskade Augustus att vissa meriterade juristers *responsa* skulle tillmätas en större betydelse i relation till andra; detta kejsarliga privilegium kunde alltså ses som ett kvalitetsintyg.⁴⁸ Hadrianus hade under sin regeringstid (117-138 f.Kr.), enligt Gaius, utfärdat ett *rescriptum* som fastslog att om sådana privilegierade juristers uppfattning sammanföll i en viss fråga, hade denna uppfattning kraften av *lex*.⁴⁹

2.3 Brottmålsdomstolarna före *quaestiones perpetuae*

I den romerska republiken omkring år 200 f.Kr. kunde lagen tillämpas av ett flertal instanser; *tresviri capitales*, *comitia* och även *pater familias*, familjefadern som hade jurisdiktion över hushållet; inte bara maka och barn, utan även slavar och avlönade.

Tresviri capitales var ämbetsmän med polisiära befogenheter. Deras ansvarsområde omfattade utöver polisiär verksamhet även förvaltning av fängelser, bestraffning av slavar och brottslingar från de lägre samhällsskikten samt att verkställa avrättningar. En brottsling som togs på bar gärning eller erkände, kunde *tresviri capitales* avrätta utan rättegång i

⁴⁷ Nicholas, s. 31.

⁴⁸ Nicholas, s. 31.

⁴⁹ Nicholas, s. 32.

domstol. Var den utpekade en slav, kunde tortyr användas för att få denne att erkänna brott.⁵⁰

I de fall där den anklagade inte tillhörde de lägre samhällsskikten och inte hade erkänt, ankom det på *praetor* att pröva saken. Praetorn kunde, om han så önskade, utse en *quaestor* för att sköta denna uppgift. Varken *praetor* eller *quaestor* kunde avgöra skuldfrågan; detta avgjordes alltid av ett *concilium*. Vilket *concilium* som detta ankom på bestämdes av antingen den i målet tillförordnade magistraten eller av senaten. Vid fällande dom var straffmätningen *praetoris* uppgift.⁵¹

Folkförsamlingarna, *comitia*, kunde också agera domstol. Vid behov kunde senaten även upprätta *ad hoc*-kommissioner, *quaestiones extraordinaria*, med uppgiften att utreda särskilda fall.⁵²

⁵⁰ Kunkel, s. 64-65.

⁵¹ Kunkel, s. 65-66.

⁵² Robinson, s. 3.

3 Quaestiones perpetuae

3.1 Quaestiones perpetuae införs

Eftersom det folkrika och geografiskt vidsträckta Romarriket från början hade varit en mindre statsstat, visade det sig med tidens gång att det gamla rättssystemet inte klarade av kraven som ställdes på rikets rättsväsende.⁵³

Quaestiones perpetuae var permanenta domstolar som hade jurisdiktion över ett särskilt brott eller kategori av brott. Varje *quaestio* styrdes av en egen stadga som reglerade vilka lagar som domstolen kunde tillämpa, vilka straff som den fick utdöma och domstolens sammansättning.⁵⁴

När *lex Calpurnia de repetundae* antogs 149 f.Kr. upprättades en permanent jurydomstol, *quaestio repetundarum*, med jurisdiktion över frågor rörande maktmissbruk (*res repetundae*) av ståthållare i provinserna.⁵⁵ Guvernören i en provins, *proconsul*, hade imperium vilket gav denne makt över att styra över provinsen. Det gav honom emellertid inte makten att göra precis som han ville. En vanligt förekommande typ av maktmissbruk var att en guvernör använde sin makt till att införa skatter, vilket ledde till att en permanent domstol behövdes för att komma tillrätta med problemet.

Detta blev den första *quaestio perpetua*, vilken skulle komma att följas av flera *quaestiones perpetuae* som successivt övertog de uppgifter som tillhörde *comitia* och *tresviri capitales*. Inte förrän Gaius Gracchus *lex Sempronia iudicaria* från 122 f.Kr antogs kunde dock ytterligare *quaestiones perpetuae* skapas på grund av de tidigare begränsningar som innebar att bara senatorer kunde vara jurymedlemmar.⁵⁶ Mot slutet av

⁵³ Cambridge ancient history IX, s. 513-514.

⁵⁴ Jolowicz, s. 318.

⁵⁵ Robinson, s. 3.

⁵⁶ Kunkel, s. 66.

republikens tid hade det nya systemet med permanenta domstolar förfinats ytterligare genom Sullas reformer, *leges Corneliae*.⁵⁷

Utöver den första *quaestio* upprättades efter Sullas tid som diktator 81-82 f.Kr. åtminstone ytterligare sex permanenta jurydomstolar: *quaestio de ambitu*, *quaestio peculatus*, *quaestio maiestatis*, *quaestio de iniuriis*, *quaestio de sicariis et veneficis* samt *quaestio de falsis*.

3.2 Rättegångsförfarandet i *quaestiones perpetuae*

3.2.1 Väckande av åtal

Jämfört med de tidigare rättsprocesserna i *comitia centuriata* var brottnålsrättegången i *quaestiones perpetuae* ackusatorisk. Åtal väcks inte längre mot den misstänkte av en magistrat utan av enskild.⁵⁸

I allmänhet kunde åtal väckas av alla romerska medborgare med gott anseende, med undantag för åtal inför *quaestio de iniuriis*. Processen inleddes med att den som önskade väcka åtal inkom med en *nominis delatio* till behörig magistrat vid den domstol som hade jurisdiktion över saken. Om magistraten godtog *nominis delatio*, fick den sökande status som målsägande och åklagare och därtill tillhörande befogenheter och skyldigheter.

Motiven för enskilda att åta sig uppdraget som åklagare var flera. Naturligtvis kunde det ofta röra sig om brottsoffret eller dess anhöriga som sökte vedergälla brottet. Men det kunde också vara så att fiender till den anklagade ville ta revansch för tidigare oförrätter, eller näpsa politiska motståndare. Pengar var också en viktig faktor för många sakförare, då lyckade åtal kunde innebära väsentlig ekonomisk vinning för åklagaren;

⁵⁷ Jolowicz, s. 318

⁵⁸ Jolowicz, s. 308

denne kunde, om den anklagades egendom förverkades, emotse att själv erhålla en substantiell del av denna som betalning.⁵⁹

Det är kanske därför inte konstigt att situationen uppstod att många åtal väcktes som var obefogade eller rentav grundlösa. Detta missbruk av systemet gav upphov till att man försökte stävja denna problematik genom att införa regler som innebar att om någon befanns skyldig till att ha väckt åtal utan skäl därtill, *calumnia*, kunde denne straffas med dels *infamia*, dels förbud mot att någonsin väcka åtal.⁶⁰

3.2.2 Domstolens sammansättning

Ordförande i varje *quaestio* var en magistrat, en *quaesitor*. Denne var i allmänhet en *praetor*, men kunde även vara en *iudex quaestionis*. Tidigare hade varje *quaestio* letts av särskilt utvalda *iudices quaestionum*, men i och med Sullas reformer ändrades detta.⁶¹ Från och med Sullas tid var antalet pretorer åtta. Skulle dessa inte räckta till för att hantera antalet pågående rättsfall, kunde ytterligare *iudices quaestionum* utses och erhålla magistratstatus under ett års tid.⁶²

Domstolen bestod också av ett antal jurymedlemmar. Antalet kunde variera från trettiotvå upp till sjuttiofem.⁶³ Medan det var *quaesitoris* uppgift att leda förhandlingarna, var det upp till juryn av fälla avgörandet.⁶⁴ Vad rollen som *quaesitor* omfattade är emellertid omtvistat; en del har påstått ha utövat en viss materiell processledning, även om majoriteten av forskare på detta område inte delar denna hypotes.⁶⁵

Romarna kallade juryn i dessa domstolar för *concilium*, vilket inte bör förväxlas med det *concilium* som en magistrat utser för att inhämta

⁵⁹ Kunkel, s. 87

⁶⁰ Kunkel, s. 87

⁶¹ Kunkel, s. 66

⁶² Jolowicz, s. 318

⁶³ Jolowicz, s. 318

⁶⁴ Bauman, s. 25

⁶⁵ Bauman, s. 25-26.

utlåtanden ifrån. Magistratens *concilium* är att betrakta som en rådgivande kommitté av sakkunniga vars rekommendationer det står magistraten fritt att bortse från. Sammansättningen och funktionssättet för *concilium quaestionis* bestäms däremot genom den *lex* som konstituerar själva domstolen, och juryns beslut är bindande.⁶⁶

Den tilltalade gavs även valet om jurymedlemmarnas omröstning skulle ske öppet eller i hemlighet. Tidigare hade det alltid varit hemligt, men genom Sullas reformer ändrades detta.⁶⁷

3.2.3 Bevisregler

I common law-system finns det detaljerade bevisregler och har domaren en aktiv roll i att se till dessa följs under rättsprocessen. Parterna tillåts inte åberopa otillåten bevisning, såsom hörsägen eller personalia. Även i civil law-system som det svenska finns, även om huvudregeln är att bevisningen är fri, viss bevisning som rätten kan avvisa.

I den romerska republikens domstolar fanns inga sådana restriktioner när det kom till bevisning. Det stod endera parten fritt att inför juryn förebringa bevisning efter eget godtycke; rättens ordförande tycks inte ha haft några befogenheter att hörsamma protester från motparten.⁶⁸ Det var helt upp till motparten att avråda juryn från att beakta irrelevanta omständigheter.⁶⁹

Detta vidlyftiga inflytande över rättsprocessen som parterna hade, samt de komplicerade processrättsliga reglerna i domstolarnas stadgar, ledde dessvärre till att väldiga dröjsmål i rättegången kunde uppkomma.⁷⁰

⁶⁶ Jolowicz, s. 308.

⁶⁷ Cicero, pro Cluentio 55.

⁶⁸ Strachan-Davidson, s. 215.

⁶⁹ Strachan-Davidson, s. 213-214.

⁷⁰ Kunkel, s. 70.

Ett säreget inslag i bevisningen är den som utgörs av slavarna. Det var tillåtet för slavars vittnesmål att åberopas som bevisning, men endast om det föregåtts av tortyr. Vad tortyren skulle bestå av bestämdes av domstolen. Gällde anklagelsen *maiestas*, kunde antingen *quaesitor* eller åklagaren på eget initiativ låta gripa och tortera den anklagades slavar. Huvudregeln var annars att slavägarens samtycke krävdes för att kunna tortera slavarna i syfte att utvinna information av betydelse för den rättsliga prövningen. Var dock slavägaren den som var ställd inför rätta, vilket ofta var fallet, var inte slavarnas vittnesmål mot honom tillåtet. Det hörde emellertid till sedvänjan att slavägaren ändå förväntades erbjuda att slavarna skulle torteras, för att inte väcka juryens misstänksamhet.⁷¹

Denna regel ändrades av Augustus, som i fallet med smädelsorna mot Tiberius och Livia tillät att slavars vittnesmål skulle kunna användas mot sina herrar.⁷²

3.2.4 Domstolens beslutsfattande

Efter att parterna presenterat sin bevisning och hållit sina anföranden är det upp till jury att döma i målet. Till skillnad från proceduren i engelska och amerikanska brottmålsdomstolar ges juryn inget tillfälle för överläggning, diskussion sinsemellan eller ens möjligheten att komma fram till ett gemensamt beslut. Inte heller har de en juristdomare till sin hjälp för att summera bevisningen för dem samt att peka ut de relevanta juridiska rättsfrågorna.⁷³

Varje jurymedlem får därför på egen hand komma fram till vilket alternativ som vederbörande röstar på: *absolvo* (frikännande); *condemno* (fällande); eller *sine suffragio* (utan röst, dvs. blankröst).⁷⁴

⁷¹ Strachan-Davidson, vol. 2 s. 126.

⁷² Bauman, s. 52.

⁷³ Strachan-Davidson, vol. 2, s. 128.

⁷⁴ Strachan-Davidson, vol. 2, s. 130.

Innan omröstning i skuldfrågan sker, skall *quaesitor* ta ställning till om juryn kan fatta beslut i målet. För detta fordras att ett visst antal av jurymedlemmarna deklarerar *sibi liquere*, att man anser sig ha tillräckligt underlag för att kunna döma, eller *non liquet*, att saken är oklar. *Non liquet* innebär att jurymedlemmen avger sin mening att målet ska skjutas upp och tas om eller utvecklas. Säger en jurymedlem dock *non liquet* mer än två gånger i samma mål, kan domstolens ordförande bötfälla denne.⁷⁵

Konkret gick omröstningen om den anklagades skuld till enligt följande. Varje jurymedlem tilldelades en vaxtavla. På ena sidan fanns det ett A inskrivet, betydande *absolvo*. På andra sidan ett C, för *condemno*. Därefter suddar jurymedlemmen ut en av dem och låter den bokstaven som representerar jurymedlemmens mening stå kvar. Suddades båda bokstäverna bort, räknades det som *sine suffragio*. Tavlorna lades sedan i en urna. Enligt *lex Acilia* var det förbjudet att avslöja vad man själv röstat på, samt, om man skulle få syn på en annan jurymedlems tavla, avslöja vad denne röstat på.⁷⁶

3.3 De olika quaestiones

3.3.1 Quaestio de repetundis⁷⁷

Den första *quaestio perpetua* grundades genom antagandet av *Lex Calpurnia de repetundis*, år 149 f.Kr.⁷⁸ Lagen anses av forskare ha tillkommit i samband med det grova maktmissbruk som Servius Sulpicius Galba, prokonsul i Hispania Ulterior, anklagades för.⁷⁹

Lex Calpurnia de repetundis följdes senare av en annan lag på samma område av, en *lex Junia*, av vilken ingen information av intresse har bevarats till eftervärlden, och därefter en *lex repetundarum*. Det är inte känt

⁷⁵ Strachan-Davidson, vol. 2 s. 129.

⁷⁶ Strachan-Davidson, vol. 2 s. 128-130.

⁷⁷ Kallas även av vissa källor för *quaestio repetundarum* (Kunkel, s. 66).

⁷⁸ Bauman, s. 22.

⁷⁹ Richardson, s. 138.

vem som med säkerhet var dess upphovsman, men Mommsen uppskattar att lagen härrör från år 122 eller 123 f.Kr.⁸⁰

Jämfört med den tidigare bestämmelsen var straffet för *repetundae* nu betydligt hårdare; istället för att ersätta skadan så skulle den dömda utge skadans dubbla värde. Även de som inte var medborgare kunde väcka talan, och om åtalet lyckades, kunde de välja att belönas med antingen romerskt medborgarskap eller rätt till *provocatio*^{81, 82}.

3.3.2 Quaestio de ambitu

Denna *quaestio* inrättades av *lex Maria de ambitu* för att pröva anklagelser om *ambitus*.⁸³ *Ambitus* gjorde den sig skyldig till, som otillbörligen försökte påverka resultatet vid ämbetsmannaval.

Detta brott, vilket innebar att man manipulerade hur republikens styrdes, ansågs vara mycket allvarligt. *Lex Cornelia Fulvia* stipulerade tio års förbud att inneha ett offentligt ämbete som straff för den som befanns skyldig till *ambitus*. Senare förlängdes förbudstiden till för evigt genom *lex Calpurnia* (67 f.Kr.).

3.3.3 Quaestio peculatus

Peculatus innebar förskingring av statens egendom.⁸⁴

Rättegången bestod av två delar (*actiones*), där samma jury som dömt i skuldfrågan också prövade och dömde i skadeståndsfrågan i en andra session där beräknade omfattningen av skadan (*litis aestimatio*).⁸⁵ Enligt Heitland torde straffet åtminstone ha varit återlämnande av egendomen,

⁸⁰ Cambridge ancient history IX, s. 508.

⁸¹ *Provocatio*, överklagande av en magistrats beslut. Överklagan ställdes till *comitia centuriata* eller *comitia tributa*. Domar som meddelats av diktatorer eller *quaestiones* kunde ej överklagas. Se Berger: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, ”*provocatio*”.

⁸² Cambridge ancient history IX, s. 508.

⁸³ Burdick, s. 683.

⁸⁴ Strachan-Davidson, vol. 2 s. 22.

⁸⁵ Cambridge ancient history IX, s. 513.

samt att rättegången i *quaestio* sannolikt följdes av en andra prövning där samma jury som dömt i skuldfrågan också dömde i skadestandsfrågan.⁸⁶

3.3.4 *Quaestio maiestatis*

Den första *quaestio perpetua* som upprättades för att behandla anklagelser om *maiestas* torde ha varit den som *lex Appuleia* skapade, vilket förmodas ha varit omkring 103 f.Kr.⁸⁷

Maiestas, eller *maiestas populi romani diminuta* kan översättas till högmålsbrott. Det hade sina rötter i den tidigare brottsbenämningen *perduellio*, och torde därför vara det äldsta brottet i romersk rätt. Som namnet anger, rör det sig om handlingar som förminskar det romerska folkets majestät. Konkret kunde exempelvis brottet bestå i att man hotade det romerska folket med vapenmakt eller att på något sätt hjälpte fienden, exempelvis genom att bistå denne med krigsmateriel, pengar eller information. Även att lära barbarer⁸⁸ skeppsbygge kunde falla inom ramen för detta.⁸⁹

3.3.5 *Quaestio de iniuriis*

Av denna *quaestio* behandlades fall som gällde lindrigare angrepp mot person; såväl misshandel som förtal, som dock inte var så pass lindriga att det räckte att målsäganden företog en *actio iniuriarum* gentemot gärningsmannen i syfte att erhålla skadestånd. Vilka straff som kunde utdömas av denna *quaestio* är dessvärre ej känt.⁹⁰

⁸⁶ Heitland, s. 526.

⁸⁷ Robinson, s. 75.

⁸⁸ ”Barbar” kunde i antikens Rom syfta på en mängd olika folkslag som inte var romare eller greker, såsom germaner, kartager, perser, turkar, etc.

⁸⁹ Robinson, s. 76.

⁹⁰ Heitland, s. 527, Strachan-Davidson, vol 2, s. 219.

3.3.6 Quaestio de sicariis et veneficis

Denna *quaestio* kallades så för att den hanterade alla fall som hade med mord att göra, antingen genom förgiftning eller på andra sätt.⁹¹ Den behandlade också exempelvis mordbrand samt orättmätiga dödsdomar, som kunde ha kommit till stånd genom maktmissbruk och korruption.⁹²

Parricidium, mord av släkting, föll också under domstolens domsrätt.⁹³ Brottet definierades av *lex Pompeia de parricidiis* som antas vara från år 55 f.Kr. (eller år 70 f.Kr.). Utöver föräldrar, som namnet antyder, och farföräldrar rymde definitionen även syskon, söner⁹⁴, kusiner, *patroni* (ung. beskyddare), möjligen också styvmödrar och trolovade. Lagen bestämde att påföljden skulle vara densamma som för brott mot *lex Cornelia de sicariis*: Dödsstraff, eller *interdictio aquae et ignis* i förening med förlust av all egendom, vilket senare ändrades till *deportatio*.⁹⁵

Inte bara fullbordat brott, utan bara det att man kan bevisa att det fanns ett uppsåt, räckte för att kunna fällas. Medverkande till brottet kunde dömas till samma straff som gärningsmannen.⁹⁶

3.3.7 Quaestio de falsis

Falsum var brott mot *fides publica*, förtroendet för det allmänna. Dessa brott kunde utgöras av förfalskning, såsom falskmyntning, förfalskningar av testamenten eller att försöka påverka rättegången genom mened eller övergrepp i rättssak.⁹⁷ *Quaestio de falsis* skapades av *lex Cornelia testamentaria nummaria*, sedermera kallade *lex de falsis* i *Institutes*.⁹⁸

⁹¹ Från *sicarius*, ”mördare”, samt *veneficus*, ”giftig”.

⁹² Heitland, s. 527.

⁹³ Robinson, s. 3.

⁹⁴ Strachan-Davidson, vol 2 s. 34.

⁹⁵ Robinson, s. 47.

⁹⁶ Heitland, vol. 2 s. 527.

⁹⁷ Thurston Peck, ”Falsum”, Harpers Dictionary of Classical Antiquities.

⁹⁸ Jolowicz, s. 319.

3.3.8 Quaestio de sodaliciis

Upprättades genom *lex Licinia de sodaliciis*⁹⁹ (55 f.Kr.). Denna lag förbjöd anlita och organisera grupper i syfte att korrumpera eller hota röstberättigade.¹⁰⁰

3.3.9 Quaestio de vi

Quaestio de vi skapades i syfte att hantera politiska våldsbrott av skilda slag.¹⁰¹ Den lag som instiftade denna *quaestio*, *lex Plautia de vi*, tros ha antagits år 70 f.Kr.¹⁰²

De straffbelagda handlingar som denna *quaestio* hade jurisdiktion över omfattade

1. Att hindra senaten från att sammanträda eller på andra sätt störa dess funktion,
2. Hot riktade mot ämbetsmän och domare,
3. Rättegångsförseelser,
4. Att med vapenmakt ta taktiskt viktiga platser i besittning utan att ha befogenhet därtill,
5. Att bränna eller förstöra offentliga byggnader,
6. Att anlita och träna gladiatorer och slavar i övrigt i syfte att begå uppror eller brott såsom mordbrand eller mord,
7. Möjligen också hamstring av vapen i syfte att företa sig dylika handlingar.¹⁰³

Utifrån hänvisningar till *de leges Iulia* som antogs under Julius Caesars diktatur känner man också till att påföljden för brottet *vis* var *aquae et ignis interdictio*.¹⁰⁴

⁹⁹ Böjningsform av *sodalicius*, ”sällskap”.

¹⁰⁰ Gruen, s. 230.

¹⁰¹ Kunkel, s. 66.

¹⁰² Cambridge ancient history IX, s. 524.

¹⁰³ Cambridge ancient history IX s. 524.

¹⁰⁴ Cic. Philip. I. IX.

3.3.10 Quaestio de adulteriis

Denna domstol uppkom till följd av antagandet av *lex Iulia de adulteriis coercendis* 17 eller 18 f.Kr. samt, det vill säga under Augustus tid. *Quaestio de adulteriis* hade domsrätt över sexualbrott och sedlighetsbrott av olika slag. Tidigare hade dessa brott inte ha hanterats av det romerska rättsväsendet utan betraktats som en privat angelägenhet, men genom denna domstols uppkomst blev handlingar såsom äktenskapsbrott *crimen iudiciorum publicorum*; brott för allmänna domstolar.¹⁰⁵

Äktenskapsbrottet, *adulterium*, tillämpades inte lika på båda könen; brottet sades föreligga i de situationer där kvinnan var gift och hade sexuellt umgänge med en man som hon inte var gift med. Bestämmelsen kunde inte tillämpas på en man så länge han inte gav sig i kast med någon från högre samhällsklasser. Hade en man sexuellt umgänge med en slav, oavsett dennes kön, kunde det istället bli en skadeståndsrättslig fråga under *lex Aquilia*, under republikens och principatet bröt han inte mot någon straffrättslig bestämmelse. Däremot kunde en slav av manligt kön begå äktenskapsbrott, medan en kvinnlig slav inte kunde detta.¹⁰⁶

Lagen gjorde omfattade även *stuprum* som ett brott som föll under denna *quaestionis* domsrätt. *Stuprum* innebar sexuella relationer mellan en man och en flicka, en kvinna han inte var gift med eller en änka med hög status, eller homosexuella relationer med man, eller en pojke, i båda fallen förutsatt att de hade högre status än den tilltalade.¹⁰⁷ *Lenocinium*, koppleri, kunde den som tjänade på sin makas äktenskapsbrott dömas för.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Robinson, s. 58-59.

¹⁰⁶ Robinson, s. 59.

¹⁰⁷ Robinson s. 59.

¹⁰⁸ D. 48.5.2.2.

3.3.11 Quaestio de peregrinis

För den som olovligen påstod sig vara romerska medborgare skapades en *quaestio* av en *lex Papia de peregrinis* från 65 f.Kr.¹⁰⁹

Mycket lite är känt om denna domstol; det är inte klart om det verkligen var en *quaestio perpetuae* eller en *quaestio extraordinaria*.¹¹⁰

3.3.12 Quaestio de annona

Denna domstol upprättades, liksom *de adulteriis*, under Augustus regeringstid. *De annona* kunde den som försökte att på olika sätt påverka priset på grödor ställas inför.¹¹¹

Det förefaller inte vara så att detta var en *quaestio perpetuae*; i varje fall saknade den de processrättsliga drag som de övriga *quaestiones* hade, eftersom stadgan, *lex Iulia de annona* (troligen från år 18 f.Kr.), som upprättade denna domstol fastslog att prefekten med ansvar för sädesförråden hade jurisdiktion över dessa fall och själv kunde utdöma bötesstraff på upp till 20.000 sestertier.¹¹²

¹⁰⁹ Strachan-Davidson vol. 2 s. 22.

¹¹⁰ Burrows et al., s. 231.

¹¹¹ Crook, s. 269.

¹¹² Robinson, s. 3.

3.4 Avvecklingen av *quaestiones perpetuae*

3.4.1 *Cognitiones extra ordinem*

Republikens sista århundrade kan sägas tydligt vara präglade av maktkamper mellan ambitiösa makthavare och republikens ordinarie styrelse åsidosatt till förmån för diktatorer: Sulla, Caesar och Octavianus.¹¹³ 27 f.Kr. är det årtal som brukar betraktas som slutet på republikens och början på det romerska kejsardömet.¹¹⁴ Octavianus, som sedermera tog sig namnet Augustus, deklarerade detta år att han avsåg återföra sin makt till senaten och det romerska folket.¹¹⁵ I realiteten etablerades ett monarkistiskt statsskick.

För det romerska rättsväsendets del innebar detta att det skedde betydande reformer. Augustus utsåg en senator av konsulär rang till permanent *praefectus urbi*. *Praefectus urbi* var Roms högste polischef, och den nya polisorganisation som utgick från denne, i förening med nattvakten och dess befälhavare (*cohortes vigilum* respektive *praefectus vigilum*), kom att ersätta det äldre systemet med *tresviri capitales*, vilket fungerat som polisiär myndighet med vissa möjligheter att döma och straffa brottslingar, främst från de lägre samhällsskikten.¹¹⁶ En ny typ av straffrättslig domstol inrättades genom att *praefectus urbi* tilldelades befogenhet att ensam döma i brottmål.¹¹⁷ Denna nya straffrättsliga process kom att kallas *cognitio extra ordinem* ("extraordinär utredning"), eller bara *cognitio*.¹¹⁸

Augustus avskaffade emellertid inte *quaestiones perpetuae* i och med denna reform utan lät den nya domstolen komplettera och arbeta parallellt med den

¹¹³ Jolowicz, s. 321.

¹¹⁴ Jolowicz s. 320.

¹¹⁵ Res Gestae Divi Augusti 34.

¹¹⁶ Kunkel, s. 69.

¹¹⁷ Robinson, s. 6-7.

¹¹⁸ Kunkel, s. 70.

ordinära straffrättsliga processen, *ordo iudiciorum*.¹¹⁹ Tack vare bevarade skrifter av Tacitus och Seneca kan vi vara ganska säkra på att *quaestio de sicariis* ännu existerade år 59 e.Kr. samt *quaestio de falsis* 61 e.Kr.¹²⁰ Quintilianus¹²¹ omnämner dem i *Institutio Oratoria*, men anses av Robinson inte vara en tillförlitlig källa.¹²² Plinius d.y.¹²³ berättar om rättegångar i sina *Epistulae*, men vi får inte veta om det verkligen rörde sig om *quaestiones*.¹²⁴ Sherwin-White har föreslagit att vissa *quaestiones* kan ha slagits ihop; dessvärre saknas det belegg för att så skulle varit fallet.¹²⁵ Enligt Kunkel skall några *quaestiones perpetuae* fortfarande ha funnits kvar under andra århundradet e.Kr. Det sista vi hör om dem härrör från Severusdynastin (193-235 e.Kr.) och det rör sig då om en *quaestio de adulteriis*. Möjligen levde just denna *quaestio* kvar längre än de övriga eftersom den kategori av brott som denna domstol hade jurisdiktion över inte låg inom ramen för *praefecti urbi* domsrätt, då denna företrädesvis omfattade brott mot allmän ordning och frihet och frid.¹²⁶

I jämförelse med *quaestiones perpetuae* hade den nya brottmålsdomstolen flertalet fördelar. Till skillnad från *quaestiones perpetuae* var prefektens jurisdiktion inte begränsad till ett visst brott eller en viss typ av brott. Detta innebar att om den tilltalade begått många olika brott, som under systemet med *quaestiones perpetuae* hade krävt flertalet parallella rättegångar, kunde *praefectus urbi* pröva samtliga anklagelserna under en och samma rättegång.¹²⁷ Inte heller var det alltid klart inför vilken *quaestio perpetua* det var mest lämpligt att väcka åtal; vissa handlingar kunde anses tillhöra jurisdiktionen för fler än en *quaestio*. Detta gällde framförallt

¹¹⁹ Kunkel, s. 69, Robinson s. 7.

¹²⁰ Seneca: Apocolocyntosis 14.1, Tacitus: Annales, 14.40, Robinson, s. 7.

¹²¹ Marcus Fabius Quintilianus.

¹²² Robinson, s. 7.

¹²³ Gaius Plinius Caecilius Secundus.

¹²⁴ Robinson, s. 108.

¹²⁵ Robinson, s. 7.

¹²⁶ Kunkel, s. 70-71.

¹²⁷ Kunkel, s.70, Bauman s. 50.

brottsliga handlingar av likartad karaktär (*vis* respektive *maiestas*, *repetundarum* respektive *peculatus*).¹²⁸

Rättegången i *quaestiones perpetuae* var en relativt omständlig process styrd av komplicerade processrättsliga bestämmelser i statuten för varje domstol. En enda *quaestio* kunde ha tusentals mål som väntade på att prövas.¹²⁹ Rättegången inför *praefectus urbi* var tack vare dess mindre komplicerade natur snabbare och effektivare.¹³⁰

3.4.2 Senatens och kejsarens straffrättsliga jurisdiktion

Med början under Tiberius regeringstid (14-37 e.Kr.) förändrades också senatens funktion genom att den tilldelades en straffrättslig jurisdiktion över sina egna medlemmar. Skälet till att inte senatorer anklagade för brott skulle ställas inför de ordinarie brottmålsdomstolarna var att i *quaestiones perpetuae* hade varken domare eller jurymedlemmar samma höga rang som senatorer, och det ansågs därför olämpligt att de skulle pröva och döma dem som var överordnade i förhållande till dem själva. En annan anledning var att saken kunde prövas och avgöras mer diskret om straffrättsliga processer mot senatorer kunde skötas internt av senaten.¹³¹ Det var emellertid inte så att denna sär rättighet som tillkom senatorer alltid var optimal för den åtalade, eftersom det kunde vara till fördel för politiska motståndare i senaten om den åtalade blev dömd för brott.

Utöver senatens funktion under principatet som brottmålsdomstolar, kom även kejsaren att ha denna befogenhet. Sinsemellan dessa två fora fanns ingen rätt till överklagan.¹³² Den möjlighet som fanns att ändå lägga ett veto

¹²⁸ Heitland, s. 525.

¹²⁹ Kunkel, s. 70.

¹³⁰ Kunkel, s. 70.

¹³¹ Kunkel, s. 71.

¹³² D. 49.2.1 1p.

mot en dom författad av senaten var genom *intercessio* av *tribuni plebis* (folktribunerna). Detta förutsatte dock att domen ännu inte blivit inskriven i *aerarium*; hade detta inte skett kunde domen, som med vilken annan *senatusconsultum*, ogiltigförklaras via *intercessio*. Eftersom kejsaren i likhet med folktribunen hade *tribunicia potestas*, kunde även denne blockera en sådan icke stadfäst dom på samma sätt.¹³³

På grund av de otydliga romerska källor som berör denna period, låter det sig inte enkelt anges exakt när en kejsarlig brottmålsdomstol uppstod. Även om Augustus tog på sig rollen som domare i vissa fall, tycks detta ha varit undantag snarare är regel; även om han själv hade reformerat straffrätten under sin regeringstid, undvek han att samla den dömande makten hos sig själv, och detsamma sägs ha gällt för hans efterföljare, Tiberius. Det är först under de senare kejsarna under principatet som den kejsarliga domstolens funktion som allmän brottmålsdomstol förverkligades, med början under Claudius (regeringstid 41-54 e.Kr.) och sin kulmen under Hadrianus (117-138 e.Kr.) samt Severusdynastin (193-235 e.Kr.). Nu kunde kejsaren döma i vilket brottmål som helst; han kunde åta sig överklaganden, döma såsom första instans eller sista, om parterna, eller han själv, så önskade. Naturligtvis fanns det inte tid för kejsaren att döma i mer än en bråkdel av alla pågående brottmål, men eftersom kejsarliga domar var *decreta* och därmed en rättskälla, hade denna domstols domar prejudicerande verkan och därmed stor påverkan på rätten i dess helhet.¹³⁴

¹³³ Strachan-Davidson, s. 157.

¹³⁴ Kunkel, s. 72.

4 Analys

4.1 Hur uppstod *quaestiones perpetuae*?

Romarna hade sedan länge etablerat en tradition av folkstyre i flera sammanhang sedan republiken ersatte kungadömet. Den demokratiska grundtanken att folket ska styra över sig självt hade kommit att sätta sin prägel på allt fler institutioner i det romerska samhället, däribland även rättsväsendet. Med detta i åtanke är det därför inte förvånande att se samma principer ge upphov till folkligt inflytande i brottmålsrättegångarna.

Tidigare hade man fyllt *quaestiones perpetuae* funktion dels genom relativt enklare processer inför en *iudex* eller någon av folkförsamlingarna. Mål av särskild betydelse eller omfattning kunde tas upp under ett *ad hoc*-förfarande, *quaestio extraordinaria*. Eftersom dessa *quaestiones extraordinariae* ansågs rättvisare än de tidigare straffprocesserna, vidareutvecklades denna domstolsform till en permanent variant.

De brott som *quaestiones perpetuae* hade jurisdiktion över var naturligtvis på intet sätt nya företeelser i Rom. I de tidigare domstolsordningarna hade man dock länge dragits med olika former av korrupktion, och inte enbart pekuniär sådan, utan även politisk; rättsprocesser kunde användas som ett verktyg för att eliminera politiska motståndare. Vidare kunde de också upplevas som orättvisa i de fall där den anklagade inte på något sätt kände att han eller hon fick sin fråga prövad och avdömd av sina likar, utan av tjänstemän som inte var särskilt opartiska när deras uppdrag inte bara var att döma utan även att utreda.

4.2 Vilka *quaestiones* känner vi till?

Det finns en viss osäkerhet när den fråga skall besvaras som grundar sig i att källmaterialet som finns att tillgå är bristfälligt; vissa *quaestiones* finns det

mycket att läsa om, vissa finns det mer begränsat om, och somliga är vi inte säkra på om de ens var äkta *quaestiones perpetuae* överhuvudtaget.

De mest kända vars existens vi kan vara säkra på är tio till antalet: *de repetundis*, *de ambitu*, *de peculatus*, *maiestatis*, *de iniuriis*, *de sicariis et venificis*, *de falsis*, *de vi* och *de adulteriis*. Med den information som jag har haft att tillgå, är det tveksamt huruvida *quaestio de peregrinis* skall räknas som en av *quaestiones perpetuae*; man får konstatera att dess status är okänd. *Quaestio de annonae* tycks inte heller ha varit en *quaestio perpetuae*, men med tanke på det torftiga underlaget för dess existens, kvarstår en viss osäkerhet.

4.3 Vilka karaktärsdrag utmärkte processen i dem?

Samtidigt som *quaestiones perpetuae* var brottmålsdomstolar som omfattade en rad olika brott, var de inte allmänna domstolar, utan var och en av de olika *quaestiones* upprättades av en egen stadga (*lex*), vari domstolens behörigheter, och processrättsliga regler fastslogs. De var därför enligt vårt synsätt specialdomstolar, var och en med sitt eget behörighetsområde.

Quaestiones perpetuae var också jurydomstolar med en ackusatorisk process; utan tvekan var det parterna som förfogade över processen, och rättens ordförande hade inga stora befogenheter till materiell processledning. Med avseende på bevisningen kan man konstatera att det var betydligt friare än inte bara förenta staternas bevisreglering, utan även Sveriges; i Rom tilläts det mesta, och en stor del av försvararens tid ägnades att upplysa juryn om den åtalades karaktär, vilket idag kan framstå som irrelevant i förhållande till sakfrågan.

Orsaken till detta fokus kan man bara spekulera i. Kanske var det så att i en tid där möjligheterna till teknisk bevisning var små, hamnade man ofta i situationer där ord stod mot ord, och det därför var av central betydelse av

klientens trovärdighet ansågs högre än den anklagandes för att målet skulle få en gynnsam utgång. Ett högt beviskrav som bortom rimligt tvivel kanske man inte kan påstå också fanns i Rom; *liquet* och *non liquet* kanske bättre kan liknas vid styrkt respektive ej styrkt, såsom i den svenska civilprocessen. Som bekant var inte straffrätten och civilrätten i den romerska republiken och principatet separata huvudområden, vilket de kom att bli i senare tiders europeiska rättssystem.

4.4 Vad ledde till deras minskade betydelse?

Quaestiones perpetuae försvinnande ur den romerska rätten berodde huvudsakligen på två saker. Det ena skälet kan sägas ha haft med *quaestiones perpetuae* funktionssätt i sig att göra, medan det andra hade med rättssystemets förändringar och den domstolskonkurrens som följde att göra.

Det första problemet med *quaestiones perpetuae* var att det var en omständlig process i förhållande till de krav som ställdes på den. Att omkring 70 jurymedlemmar ska ingå i domstolen leder snabbt till att när det är många mål som skall behandlas simultant så kommer detta ta väldigt många personer i anspråk. De oerhört tillåtande bevisreglerna gjorde också att processmaterialet som rätten skulle ta ställning till kunde bli väldigt omfattande, särskilt i mål med flertalet målsägande eller åtalade. Den romerska bevisföringen ledde också till att juridiskt oerfarna jurymedlemmar kunde ha väldigt svårt att avgöra vilket processmaterial som var relevant i sakfrågan. Det var inte heller så att det fanns en förenklad process för brott som var mindre allvarliga och relativt vanliga, såsom olika former av *adulterium*. Sammantaget ledde detta till att väldigt stora förseningar uppkom, med långa väntetider som följde.

Vid övergångstiden mellan republik och principat gjordes förändringar i rättssystemet. Nya rättskällor som *constitutiones principis* uppstod och vissa

av de befintliga, som *senatusconsulta*, ändrades. Somliga av dem upphörde att räknas som rättskällor, till exempel rättspraxis, sedvänja och billighet. Det tillkom också nya domstolar: senaten, för de fall där personer knutna till senaten var inblandade; den kejsarliga domstolen; samt *cognitiones extra ordinem*.

Uppkomsten av *cognitiones extra ordinem* berodde, åtminstone delvis, på den ineffektiva proceduren i *quaestiones perpetuae*. *Cognitiones extra ordinem* existerade i början som ett komplement till den ordinarie *ordo iudiciorum* vilken utgjordes av *quaestiones perpetuae*. Eftersom processen i *cognitiones* inte alls var lika komplicerad, tidskrävande och formalistisk, fick den med tiden allt större betydelse och successivt kom den att helt ersätta *quaestiones perpetuae*.

Cognitiones hade också den fördelen att det inte var så att bara en viss typ av domstol kunde pröva en viss typ av brott, vilket var fallet i *quaestiones perpetuae*. Detta problem i *quaestiones* hade i och för sig kunnat lösas, eller i varje fall mildrats, genom ställningstaganden i *responsa* och rättspraxis. Att istället undvika denna forumproblematik genom att ha en allmän brottmålsdomstol har dock visat sig vara det koncept som blivit norm; utifrån en administrativ synpunkt är detta enklare och snabbare upplägg att föredra.

Käll- och litteraturförteckning

Asp, Peter et al. *Kriminalrättens grunder*. Iustus Förlag, Uppsala, 2010.

Bauman, Richard. *Crime and punishment in ancient Rome*. Routledge, London, 1996.

Burdick, William L. *The principles of Roman law and their relation to modern law*. The Lawyers Co-operative Publishing Co, New York, 2004.

Burrows et al. *Judge and jurist: Essays in memory of lord Rodger of Earlsferry*. Oxford University Press, Oxford, 2013.

Crook, J. A. et al. *The Cambridge ancient history, vol. IX*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Gruen, Erich S. *Roman politics and the criminal courts, 149-78 B.C.* Harvard University Press, Cambridge, 1968.

Gruen, Erich S. *The last generation of the Roman Republic*. University of California Press, London, 1974.

Heitland, William Emerton. *The Roman Republic*. Cambridge University Press, Cambridge, 2014.

Hunter, William A. *Introduction to Roman law*. William Maxwell & Son, London, 1880.

Jolowicz, H. F. *Historical introduction to the study of Roman law*. Cambridge University press, Cambridge, 2008.

Kunkel, Wolfgang. *An introduction to Roman legal and constitutional history*. Oxford University Press, Oxford, 1975.

Nicholas, Barry. *An introduction to Roman law*. Oxford University Press, Oxford, 1962.

Robinson, O. F. *The criminal law of ancient Rome*. John Hopkins University Press, Baltimore, 1995.

Stein, Peter. *Roman law in European history*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

Strachan-Davidson, James L. *Problems of the Roman criminal law*. Rodopi, Amsterdam, 1969.

Tamm, Ditlev. *Romersk rätt och europeisk rättsutveckling*. Nerenius och Santérus Förlag, Stockholm, 1993.

Thurston Peck, Harry. *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*. Harper and Brothers, New York, 1898. Internetversion, senast hämtad 2015-01-08 från www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0062

Wolff, Hans Julius. *Roman law*. University of Oklahoma Press, Norman, 1951.